

VÝROV – HRAD U NOVÉHO MĚSTA NAD METUJÍ

VÝROV – THE CASTLE NEAR NOVÉ MĚSTO NAD METUJÍ

Martin Kosař

Obecní 23/7, 500 03 Hradec Králové-Slatina, e-mail: koalix@post.cz

Abstract: The castle Výrov near Nové Město nad Metují is not mentioned in the contemporary written sources. The first reference comes later when the castle has been in ruins already. Traditionally, the history of Výrov is binded to the history of the small town Krčín (predecessor of Nové Město nad Metují) and the region Novoměstsko in general. Based on the analysis of the later land tenure, the settlement context and the castle's architecture is the origin of the castle attributed to an unknown nobleman from Lipé or his vassals as a stronghold on the western border of the dominion with the centre in the Orlické mountains.

Keywords: mediaeval, settlement, castle, Výrov, Nové Město nad Metují, the Orlické mountains, Podorlicko

Při jihovýchodním okraji Nového Města nad Metují, vysoko na hraně údolí nad levým břehem Metuje, leží na jižním cípu široké ostrožny sevřené ze tří stran toky Libchýňského potoka, Bohdašánského potoka a Metuje hrad, jemuž byl lidovou tradicí (nejspíše podle čizby – na výra)^{1/} přisouzen název Výrov.^{2/} Podobně jako v řadě dalších lokalit na Podorlicku nemáme ani zde zprávy o jeho vzniku.^{3/} V písemných pramenech se hrad prokazatelně objevuje poprvé až jako pustý, a to k roku 1503 při vymezení majetků nově zakládaného města.^{4/} Stejně se pak jako “Staré hrady zámek pustý” uvádí i v další zmínce při popisu panství v roce 1527.^{5/} Skutečnost, že již na počátku 16. století byl hrad zpustlý a v zapomnění upadlo i jeho jméno, otevírá otázku o jeho počátcích, na níž se zatím nepodařilo uspokojivě odpovědět. Dlužno podotknout, že mimo pro Podorlicko tradičně skoupé pramenné základny komplikuje poznání i složitá sídelní situace v této oblasti, jíž se, právě se zřetelem na panská sídla, naposledy podrobně zabýval František Musil,^{6/}

1/ Za upozornění děkuji PhDr. Jiřímu Kalferstovi, za vysvětlení způsobu lovu Mgr. Ladislavu Hajnému ze Správy CHKO Jeseníky.

2/ August SEDLÁČEK, Hrady, zámky a tvrze království Českého, díl II, Hradecko, Praha 1883 (dále jen A. SEDLÁČEK, Hrady II), s. 159; František MUSIL, Zamyšlení nad novoměstskými hrady, Náchodsko od minulosti k dnešku 4, 2002, s. 123–140 (dále jen F. MUSIL, Zamyšlení), s. 124.

3/ K historii Krčína a Výrova viz A. SEDLÁČEK, Hrady II, s. 158–159; Bohumil DVOŘÁČEK, Nové Město nad Metují. Pohledy do minulosti, Nové Město nad Metují 2000, s. 26–28, 267–268; F. MUSIL, Zamyšlení, s. 128–131.

4/ Codex iuris municipalis, IV–3, Privilegia non regailum civitatum provincialium annorum 1501–1526, Privilegia nekrálovských měst českých z let 1501–1526, ed. A. Haas, Praha 1961 (dále jen CIM IV–3), č. 679, s. 45–46; F. MUSIL, Zamyšlení, s. 123–124.

5/ CIM IV–3, č. 679, s. 43–48; SÚA Praha, Desky zemské větš, sign. DZV 6, D 22; F. MUSIL, Zamyšlení, s. 124; A. SEDLÁČEK, Hrady II, s. 159; Lukáš VYTLAČIL, Hrad Výrov u Nového Města nad Metují, Hláška 18, 2007, č. 4, s. 61–62 (dále jen L. VYTLAČIL, Hrad Výrov), s. 61.

6/ F. MUSIL, Zamyšlení, s. 124–140.

který formuloval hypotézu, jíž se pokusil zapojit dějiny tohoto hradu do historie Novoměstska.^{7/} Následující text se snaží navázat v zájmu o tento nepochybně zajímavý hrad.

Jsou-li písemné prameny skoupé, neliší se od nich v tomto směru příliš ani prameny archeologické, na jejichž základě je život na hradě předběžně datován na přelom 14. a 15. století.^{8/} Z architektonického hlediska je pozoruhodné užití tzv. šítové zdi, která nepatří k běžně užívaným fortifikačním prvkům v české, ani moravské hradní produkci. Přestože se zdrojem stavebního kamene stal šjíový příkop dosahující 9 m hloubky a přibližně 8–9 m šířky, je množství přesunutých stavebních hmot i tak úctyhodné. Právě náročnost vedla i přes celkem jednoduchou podobu celého sídla k úvaze, že stavebníkem byl příslušník významnějšího šlechtického rodu.^{9/} František Musil tak učinil spojením Výrova s hradem Krčínem (castrum Krczin), prameny zmíněným k roku 1403,^{10/} pro Čenka z Potštejna,^{11/} jenž držel krčínské panství. V tom případě bychom však očekávali i jistý důraz na obytné prostory, zvláště, měl-li hrad převzít roli krčínské tvrze. Ačkoliv nemůžeme znát všechny motivy, ideálu pohodlnějšího sídla se ale hrad za současného stavu poznání neblíží. Lze uvažovat i o jeho čistě vojenské funkci, k sídelnímu účelu mohla nadále sloužit dostupnější a dennímu provozu praktičtější položená krčínská tvrz jmenovaná v písemných pramenech střídavě jako tvrz i hrad (rozkolísanost terminologie nemusí být problémem).

Výchozím bodem našich dalších úvah se stane první písemná zmínka, která Výrov spolehlivě zachycuje, a tou je listina z roku 1503 týkající se založení Hradiště (Nového Města nad Metují). V ní je při vymezování pozemků věnovaných měšťanům také zmiňován “diel za mostem mezi pustým hradem a jedlinami až po starou cestu, kteráž vede k Žďáru mimo Sepskú obec.”^{12/} Víme, že na počátku 16. století byl hrad již pustý. Proč nebyl uveden jménem je otázkou, buď nebylo pro popis podstatné, nebo jej jednoduše (ať už, anebo vůbec) neměl. Na Podorlicku nijak ojedinělý případ, vzpomeňme hrad u Dobřan, hrad u Chábor, či Hlodný. Podobně se jako “staré hrady, zámek pustý” objevuje i při prodeji panství o čtvrt století později.^{13/} To, že jméno opuštěného hradu vypadlo z paměti, nemusí být po spletitych transakcích, jež se s krčínským majetkem v 15. století udály, překvapením.^{14/} Nezmiňuje se ani dříve, při prodeji panství Alešem (starším) Vřešťovským z Rýzmburka Sezemovi z Rýzmburka a Jeřic roku 1460.^{15/} Výjimkou je rok 1403,

7/ Tamtéž, s. 131.

8/ Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2000 (dále jen T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie*), s. 610; F. MUSIL, *Zamyšlení*, s. 124; DURDÍK, Tomáš – SUŠICKÝ, Viktor, *Zříceniny hradů, tvrzí a zámků. Východní Čechy*, Praha 2012 (dále jen T. DURDÍK – V. SUŠICKÝ, *Zříceniny hradů*), s. 172; F. MUSIL, *Zamyšlení*, s. 124.

9/ F. MUSIL, *Zamyšlení*, s. 126. k popisu sídla pak jednotlivě: Tomáš ŠIMEK a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl VI, Východní Čechy*, Praha 1989 (dále jen T. ŠIMEK, *Hrady VI*), s. 542; T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie*, s. 610; F. MUSIL, *Zamyšlení*, s. 123; T. DURDÍK – V. SUŠICKÝ, *Zříceniny hradů*, s. 173, 175; L. VYTLAČIL, *Hrad Výrov*, s. 61–62.

10/ *Libri erectionum archidiocesis Pragensis saeculo XIV. et XV. Liber VI (1397–1405)*, ed. A. Podlaha, Praeae 1927 (dále jen LE VI), s. 345, č. 177; F. MUSIL, *Zamyšlení*, s. 128–129.

11/ F. MUSIL, *Zamyšlení*, s. 128.

12/ CIM IV–3, s. 46.

13/ Objevuje se pouze tvrz, viz F. MUSIL, *Zamyšlení*, s. 130.

14/ F. MUSIL, *Zamyšlení*, s. 130.

15/ Tamtéž, s. 130.

kdy se za držení Beneše z Rýzmburka náhle objevuje hrad Krčín (castrum Krczin),^{16/} zatímco předtím i potom je zmiňována tvrz (munitio).^{17/} Přestože tato pozoruhodná změna označení může spolu s historickými souvislostmi vést k oprávněnému předpokladu, že se tu objevuje jiné, další, kvalitativně odlišné sídlo od tvrze stojící na skalce v údolí Metuje (lokalita později získá jméno Budín),^{18/} je třeba vzít v patrnost rozkolísanost terminologie. Není totiž neobvyklé, že se o jednom objektu hovoří jako o hradu i tvrzi. Otázkou je i samotné jméno. Jeho sdílení mezi šlechtickým sídlem a vlastním sídlištěm je běžné, leží-li v bezprostřední blízkosti. Zde však hrad zaujal polohu mimo městečko, ba co více, podle Musilovy hypotézy měl převzít roli krčínské sídla. V tuto chvíli bychom alespoň očekávali celkem obvyklé odlišení mladšího sídla v použití nějakého adjektiva (nový, mladší), vždyť krčínská tvrz patrně stále fungovala, když se po čase v písemných pramenech opět objevila.

Z listiny pořízené v souvislosti se založením Hradiště víme, že měšťané obdrželi mimo jiné také vsi Žďár a Libchyni.^{19/} Libchyně nacházející se tři kilometry severovýchodně od Nového Města nad Metují v údolí Libchyňského potoka se v písemných pramenech objevuje poprvé až k roku 1459.^{20/} Žďár, později zaniklý, který se nacházel dva kilometry jihovýchodně od Nového Města v prostoru mezi Spy a Zákravím v poloze “Žďárské”, pak poprvé až na této uvedené listině.^{21/} Víme, že Jan Černčický z Kácova s oběma vesnicemi v době darování disponoval, jakým způsobem se dostaly do sféry budoucího novoměstského majetku nikoliv. S ohledem na jejich polohu k Výrovu a blízkost k Novému Městu František Musil uvažoval, že mohly být součástí krčínské panství, k němuž patřily například blízké vsi Mezilesí a Sendraž.^{22/} Na základě odporu proti postoupení odúmrti v Blažkově, Jestřebí, Studénkách a Vrchovině, s nímž vystoupil v roce 1462 Arnošt Černčický z Kácova, lze usuzovat, že zde rod Černčických mohl mít nějaký majetkový vztah.^{23/} Libchyně, Mezilesí i Sendraž, jež jsou později přímo spojovány s krčínským majetkem, leží, stejně jako Jestřebí, Blažkov a Studénky, severně od Výrova.^{24/} Mimo Blažkova, nacházejícího se západně od Slavoňova v jeho těsném sousedství (cca do 1 km), se všechny zbývající vsi nachází v trojúhelníku ohraničeném Metují, Olešenkou a Libchyňským potokem. Ten tvoří v dolní části toku hluboké údolí, které na severu ohraničuje širokou plochou ostrožnu, na jejímž konci se v jihozápadním cípu nachází Výrov. Na jižní straně ostrožnu ohraničuje hluboké údolí Bohdašínského potoka vlévajícího se pod Výrovem do Metuje. Na levé straně tohoto údolí se nachází poloha Žďárské, kam je kladena zaniklá ves Žďár. Jak skupina sídel na severu, tak Žďár na jihu leží sice v blízkosti hradu,

16/ LE VI, s. 345, č. 177; F. MUSIL, Zamyšlení, s. 128–129.

17/ Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens IX (1356–1366), ed. V. Brandl, Brünn 1875, č. 151, s. 191; F. MUSIL, Zamyšlení, s. 128, 130.

18/ K názvu Budín viz F. MUSIL, Zamyšlení, s. 125–126.

19/ CIM IV–3, s. 45.

20/ Antonín PROFOUS, Místní jména v Čechách, díl II, CH–L, Praha 1949, s. 588.

21/ Jistotu existence vsi máme na základě archeologicky doložené tvrze v poloze a sídelních jam v jejím předpolí (B. Dragoun, v tisku).

22/ LE VI, s. 345, F. MUSIL, Zamyšlení, s. 127.

23/ Archiv český 37/1; F. MUSIL, Zamyšlení, s. 126.

24/ Vynecháváme tu záměrně Vrchoviny, jež se nachází na pravém břehu Metuje severně od Nového Města, a leží tak pro tuto chvíli stranou naší zájmové oblasti.

z hlediska přírodních podmínek daných oběma hlubokými údolními představuje ostrožna na klín, na jehož ploše se nacházel Slavoňov, Blažkov a zřejmě i zaniklá ves Bradla.^{25/}

Slavoňov, doložený písemnými prameny v souvislosti s podacím právem ke kostelu od druhé poloviny 14. století,^{26/} spadal majetkově do sféry držitelů frymburského panství.^{27/} Jimi byli ponejprv příslušníci rodu z Lipé, následně příslušníci rodu z Dobrušky a Opočna, po nichž se majitelé rychle prostrídali.^{28/} Na počátku 16. století drželi Frymburk Andělové z Ronovce. Ve třicátých letech 16. století prodal Achilles Anděl z Ronovce panství Janu Trčkovovi z Lípy.^{29/} Při té příležitosti jsou jmenována městečka Olešnice, Hrádek a Kounov, vsi Běstvin, Dlouhé, Sněžné, Tis, Bystřé, Janov, Nedvězí, Dobřany, Ohnišov, Vanůvka, Bydlo, Slavoňov, Bohdašín, Rozkoš, Rovné, Provoz, Domašín, Myškov, Nová ves v horách a Lhota.^{30/} Ačkoliv je výčet vsí frymburského majetku o třičtvrté století mladší než jednotlivé zmínky týkající se vsí náležejících k budoucímu novoměstskému majetku, je vidět, že respektoval území severně od Výrova kolem Libchyně a Mezilesí, zatímco na jihu zasahoval držbou Běstvin dokonce až na linii Dobruška – Nové Město nad Metují. V území kolem Výrova procházela jakási pomyslná majetková hranice vedoucí od Hrádku přes Slavoňov a Vanovku.

Vzhledem k tomu, že se při majetkových operacích týkajících se krčínského panství hrad nezmiňuje, je nejjednodušší vysvětlení, že k němu nepatřil. Protože by hrad sám o sobě mohl fungovat jen stěží, je třeba hledat stavebníka jinde; v okruhu rodu z Lipé držícího v druhé polovině 14. století Slavoňov, který by tak byl městským centrem chybějícího hospodářského zázemí k hradu zajišťujícímu západní část rozsáhlého majetku s těžištem ležícím dále na východě na horním toku Olešenky a Zlatého potoka. Vlastní zázemí hradu mohl dotvářet věnec okolních výsek s many povinovanými službou na něm. v jedné z nich – Žďáru – nacházíme stopy drobného opevněného sídla. Mocenskou funkci podtrhuje jednoduchá podoba hradu s důrazem na obranu,^{31/} jehož poněkud atypické řešení bychom mohli vysvětlit osobou stavebníka z řad nižší šlechty majícího k dispozici potřebné prostředky – mana – analogicky k situaci na Frymburce, kde se jako první objevuje blíže neznámý Matouš z Frymburka (1354).^{32/}

25/ Bohumír DRAGON, Zaniklé středověké osady na panství Nové Město nad Metují, OHP 9, 1999, s. 49–50.

26/ Josef KURKA, Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská, Praha 1914 (dále jen J. KURKA, Archidiakonáty), s. 537–538.

27/ J. KURKA, Archidiakonáty, s. 539; Martin KOSAŘ, Zákřaví a Richmwald – místa beze jmen, jména bez míst, OHP 20, 2013, s. 313–328 (dále jen M. KOSAŘ, Zákřaví), s. 316.

28/ A. SEDLÁČEK, Hrady II, s. 63–64.

29/ Tamtéž, s. 64–65.

30/ Tamtéž, s. 65.

31/ Z obytné zástavby se setkáváme pouze s úsporným věžovitým palácem doplněným hrázděnou nástavbou či obytnou věží, zbývající očekávané hospodářské stavby byly zřejmě lehčí konstrukce. Stopy blíže neznámého obdélného objektu o šířce asi 6,5 se nachází v severní části při štítové zdi (viz L. VYTLAČIL, Hrad Výrov, s. 62). V protikladu k tomu stojí parkánem doplněná čelní hradba, v literatuře charakterizovaná jako štítová zed, za níž je v severním nároží částečně skryta vstupní brána (T. DURDÍK, Ilustrovaná encyklopedie, s. 610; L. VYTLAČIL, Hrad Výrov, s. 62).

Stavebník tu z nějakého důvodu věnoval prostředky na stavbu štítové zdi. Co více, sama zed neměla být jen pasivním štítem, jímž neforemný stavitel vyřešil obranu, nýbrž promyšleným krokem, o čemž svědčí existence parkánu, jehož úkolem je poskytnout další linii obrany. Tu je ovšem třeba lidsky zajistit, což je v případě posádky malého objektu obtížné. Lze tedy uvažovat nad tím, že se při obraně počítalo s dalšími silami, které nebyly součástí stálé posádky.

32/ M. KOSAŘ, Zákřaví, s. 314.

SOUHRN

V tomto textu jsme se pokusili navrhnout jiný pohled na vznik hradu Výrova, který jsme “odvázali” z dějin Novoměstska a spojili nově s působením rodu z Lipé a jejich klientů na Olešence a horním toku Dědiny (Zlatého potoka). Původ hradu a jeho zajištění hledáme v osobě mana, respektive manské soustavy, jež vedly ke vzniku zajímavé hradní stavby.

SUMMARY

The foundation of the castle Výrov near Nové Město nad Metují is traditionally binded with the history of the region Novoměstsko. On the contrary, in this article it was binded with the activities of noblemen from Lipá and their vassals. The centre of their dominion was situated easterly in the Orlické mountains around the Olešenka rivulet and the upper flow of the Gold brook.

PRAMENY

SÚA Praha, Desky zemské větš, sign. DZV 6, D22.

EDICE PRAMENŮ

Archiv český, 37/1, ed. G. Friedrich, Praha 1941.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens IX (1356–1366), ed. V. Brandl, Brünn 1875.

Codex iuris municipalis, IV–3, Privilegia non regailum civitatum provincialium annorum 1501–1526, Privilegia nekrálovských měst českých z let 1501–1526, ed. A. Haas, Praha 1961
Libri erectionum archidieocesis Pragensis saeculo XIV. et XV. Liber VI (1397–1405), ed. A. Podlaha, Pragae 1927.

LITERATURA

DRAGON, Bohumír, Zaniklé středověké osady na panství Nové Město nad Metují, OHP 9, 1999, s. 45–72.

DURDÍK, Tomáš, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha 2000.

DURDÍK, Tomáš – Sušický, Viktor, Zříceniny hradů, tvrzí a zámků. Východní Čechy, Praha 2012.

DVOŘÁČEK Bohumil, Nové Město nad Metují. Pohledy do minulosti, Nové Město nad Metují 2000.

KOSAŘ, Martin, Zákřavá a Richmwald – místa beze jmen, jména bez míst, OHP 20, 2013, s. 313–328.

KURKA, Josef, Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská, Praha 1914.

MUSIL, František, Zamýšlení nad novoměstskými hrady, Náchodsko od minulosti k dnešku 4, 2002, s. 123–140.

PROFOUS, Antonín, Místní jména v Čechách, díl II, CH–L, Praha 1949.

SEDLÁČEK, August, Hrady, zámky a tvrze království Českého, díl II, Hradecko, Praha 1883

ŠIMEK Tomáš a kol., Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl VI, Východní Čechy, Praha 1989.

VYTLAČIL, Lukáš, Hrad Výrov u Nového Města nad Metují, Hláska 18, 2007, č. 4, s. 61–62.

SEZNAM ZKRATEK

AČ: Archiv český

CIM: Codex iuris municipalis

DZV: Desky zemské větš

LE: Libri erectionum

Hláska: Hláska, Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka

OHP: Orlické hory a Podorlicko

SÚNA: Státní ústřední archiv

Obr. 1. Pohled od západu z údolí Metuje. Foto autor, 2014.

Obr. 2. Pohled od severovýchodu. Foto autor, 2014.